

єрм. Онуфрій Кіндратишин, студит

НАКЛЕПИ РАДЯНСЬКОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ НА МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО В ПЕРІОД ПІДПІЛЛЯ УГКЦ (1950–1980-ті роки)*

Автор виділяє та досліджує «антиуніатські» теми радянської публіцистики, яка намагалася перекрутити історію й очорнити Греко-Католицьку Церкву та митрополита Андрія Шептицького. У статті піддано аналізу пропагандистські твердження про унію як «засіб поневолення» українського народу, про «служіння Церкви загарбникам», про її «співпрацю з фашистами» та «зраду» свого народу.

Ключові слова: Андрей Шептицький, підпільна Церква, радянська пропаганда.

Радянські атаки на митрополита Андрія Шептицького у публіцистиці – це не просто намагання перешкодити беатифікаційному процесові, це спроба сформувати негативний образ глави ГКЦ. Український народ, позбавлений власної держави, віри, Церкви, хотіли навчити мислити радянськими категоріями, силкувалися прищепити йому атеїзм. До того ж, кожна «антиуніатська» стаття в 1950–1980-х рр. була ударом по підпільно діючій ГКЦ.

Андрей Шептицький очолював Церкву в складний період історії, що характеризувався війнами, безнастанними змінами влад, тоталітарними режимами та диктатурами. Він гідно провів ГКЦ крізь випробування та упокоївся 1 листопада 1944 р. Церква ж увійшла в «долину сліз» – її нищили та очорнювали. У 1955 р. в Римі розпочався беатифікаційний процес з метою зачислити митрополита до святих. Постулятором у справі став о. Михайло

* В основу цієї публікації лягла робота, підготована в 2001 р. у рамках наукового семінару «Жива історія підпілля УГКЦ». Керівник – Світлана Гуркіна.

Грінчишин¹. У вільному світі почали виходити книги, статті, брошури про святість життя та заслуги українського Мойсея перед його народом. Натомість комуністичні ідеологи сприйняли це як спробу Святого престолу та української «націоналістичної» еміграції використати ім'я Шептицького проти соціалізму:

Нинішній глава римської католицької церкви папа Іоанн ХХІІІ з перших днів свого обрання почав піклуватися про відновлення втрачених Ватиканом політичних позицій [...]. Із арсеналу єзуїтської пропаганди Ватикан витяг старий, випробуваний прийом, що в минулому не раз допомагав у зміцненні і поширенні католицизму, – проголошення «національних святих»².

У СРСР почали масово друкувати компрометуючі статті про митрополита, приписуючи йому різноманітні злочини³. Часто ці публікації закінчувалися вигуками типу: «Не простить народ України митрополиту Андрею Шептицькому його багатолітньої співпраці з ворогами України»⁴. Активна діяльність ГКЦ в діаспорі та її підпільне життя в Україні спонукали комуністів приділяти Церкві, яку вони проголосили мертвою, багато уваги:

Три десятиліття минуло після самоліквідації уніатської церкви, а потреба в літературі про цю церковну організацію не лише не зменшується, але, навпаки, зростає. Це пояснюється перш за все активізацією уніатських вишкребків, які у свій час разом з розгромленими гітлерівцями утекли з нашої країни, при підтримці Ватикану створили так звану «українську католицьку церкву» на чолі з кардиналом Й. Сліпим і ведуть злобну клерикально-націоналістичну антирадянську пропаганду, яку надишають і субсидують імперіалістичні сили. Також зустрічаються рецидиви уніатської ідеології й подекуди в західних областях Радянської України⁵.

¹ У радянських публікаціях його згадували як «уніатського священника М. Грінчишина» – див.: Б. Федорик. Лик кандидата в святі // *Наука і суспільство* 3 (1960) 24, 26.

² Там само, с. 24.

³ Там само, с. 26.

⁴ *Владимир Беляев*. Кому служила эта голова? // *Наука и религия* 12 (1962) 32.

⁵ *Петр Петляков*. Униатская церковь на Украине // *Наука и религия* 12 (1978) 74–75.

Наростання боротьби з ГКЦ в Радянському Союзі свідчить про стійкість Церкви у складних умовах буття. За 1970–1978 рр. тільки у Львові вийшло біля 30 книг на атеїстичні теми, з яких понад 10 присвячено критиці «уніатства». Крім того, видано було бібліографічний покажчик «Антинародна діяльність уніатської церкви на Україні»⁶. Предметом маніпуляцій радянських вчених та публіцистів були такі теми, як: «Згубна роль унії на Україні», «Насильницькі дії папства та його васалів», «Масові спротиви українського трудового населення католицьким поневолювачам», «Як уніатське духовенство намагалось прищепити українцям релігійний фанатизм і ненависть до братнього російського народу», «Антинародна сутність ідей політичного союзу уніатської церкви з націоналізмом», «Контрреволюційна діяльність клерикальних і буржуазно-націоналістичних організацій», «Шептицький як активний прибічник австро-німецької окупації України та ідейний вождь західноукраїнської контрреволюції», «Зв'язки уніатської ієрархії з українськими націоналістами та німецьким фашизмом»⁷.

«Викривати» Церкву допомагали радянські кінематографісти, які створили стрічки: «Іванна», «Спокута чужих гріхів», «Упирі», «Троянський кінь» тощо⁸. Радянський літератор і кінодраматург Володимир Беляєв радів, що «фільмом “Іванна” ми наступили на найслабший мозоль греко-католицької церкви – вірної союзниці гітлерівських та інших окупантів – і кинули ложку дьогтю в бочку з медом, звідки черпали нудотні славослів'я на адресу Шептицького його ревні апологети»⁹.

Ідеологи радянського «наукового атеїзму», як правило, послуговувалися такими методами, як: зневага церковної ієрархії та українських національних діячів, насмішки над усім «уніатським», гіперболічне роздування та перекручування фактів, намагання представити ГКЦ як союзницю «зловісних сил» і створити

⁶ Луїза Ільницька. *Антинародна діяльність уніатської церкви на Україні: бібліографічний покажчик*. Львів 1976, 119 с.

⁷ Там само, с. 75

⁸ Іван Мигович. Розвінчуючи ідеологію уніатства // *Людина і світ* 10 (1981) 56.

⁹ Беляєв. Кому служила эта голова?, с. 28-32.

негативний образ українського католицтва на тлі світлого, шляхетного й високоморального образу найсправедливішої у світі держави – Країни Рад, яка «під досвідченим керівництвом КПРС успішно втілює в життя програму економічного і соціально-культурного розвитку країни, накреслену XXVI з'їздом рідної партії на одинадцятую п'ятирічку»¹⁰. Атеїстична пропаганда подавала свої вимисли як «ознайомлення читачів із таємними та зловорожими фактами і документами, які відкрились недавно у нових матеріалах, виявлених в архівах»¹¹.

Утім, самі ж документи підтверджують, що радянський режим постійно ініціював і планував боротьбу з вірою та Церквою¹². Ідеологічні працівники та активісти намагалися переконати, що «всяка релігія – антигуманна, антинародна за самою своєю сутністю, усяка релігія в експлуататорському суспільстві служить для гноблення народних мас»¹³. Водночас вони акцентували, що

в уніатстві ця реакційна сутність релігії виражалась особливо відверто і цинічно. Релігія національного зрадництва і обману, прислужництва іноземним загарбникам, протидії революційно-визвольній боротьбі – таким пам'ятають уніатство в українському і білоруському народах¹⁴.

Конструюючи псевдоісторію ГКЦ, пропаганда беззастережно заявляла: «Уся історія уніатської церкви – це історія духовного поневолення широких народних мас, кривавого терору, гонінь, що їх зазнали прогресивна культура, наука й думка, несамовите розпалювання національної ворожнечі»¹⁵. Людей намагалися схилити до думки, що «уніатство пережило себе, згнило зсередини, його колишні прихильники відсахнулись від нього, скинули з себе його мертвий тягар»¹⁶.

¹⁰ Мигович. Розвінчуючи ідеологію уніатства, с. 52.

¹¹ Владимир Добрич, Дмитрий Мыськив. Кто благословлял? // *Наука и религия* 3 (1965) 32.

¹² Мигович. Розвінчуючи ідеологію уніатства, с. 57.

¹³ Что такое униатство? // *Наука и религия* 5 (1966) 9.

¹⁴ Там само.

¹⁵ П. Пилипенко. Туга за унією у Ватікані // *Людина і світ* 3 (1981) 57.

¹⁶ Что такое униатство?, с. 9.

Головним об'єктом атеїстичних звинувачень стала греко-католицька єрархія. Вона, як твердили, «разом з українськими буржуазними націоналістами допомогла фашистам готувати напад на СРСР, а пізніше благословила гітлерівців та їхніх найманців на страхітливі злодіяння в радянських містах та селах, захоплених окупантами»¹⁷. Радянські публікації намагалися показати «реакційну роль митрополичого двору і греко-католицького духовенства, які завжди були вірні принципів своїх духовних батьків Потія і Терлецького – бути проти народу»¹⁸. Зрозуміло, що такий принцип – вигадка тих же комуністів.

У наклепницькій діяльності партактивістів «зв'язки уніатської ієрархії з німецьким фашизмом» є немовби аксіомою:

Широко відомо, як уніатська церква плазувала перед німецько-фашистськими загарбниками, вкриваючи соромом, якого не змити, останні сторінки своєї і без того безславної 350-літньої історії¹⁹.

Атеїсти-агітатори писали, що греко-католицьке духовенство знало, яку небезпеку становить фашизм для існування українського народу²⁰, але виявило свою «реакційну роль». При цьому такі автори систематично перекручували історію:

В західноукраїнських селах багато хто і досі пам'ятає, як греко-католицькі душпастирі у проповідях і в пресі вітали гітлерівських загарбників, всіляко допомагали їм грабувати знедолених селян, знищувати комуністів, партизанів, прогресивно налаштовану інтелігенцію, вивозити молодь у Німеччину, насильно забирати юнаків у дивізію СС «Галичина» та інші фашистські військові формування²¹.

Так писала радянська пропаганда, тоді як насправді у селах вірні трималися підпільної Церкви і берегли пам'ять про визвольні змагання.

¹⁷ Клим Дмитрук. Накануне // *Наука и религия* 6 (1972) 54-56.

¹⁸ Правда про унію // *Наука і суспільство* 12 (1965) 37.

¹⁹ Добрич, Мьськив. Кто благословлял?, с. 32.

²⁰ Дмитрук. Накануне, с. 55.

²¹ Мигович. Розвінчуючи ідеологію уніатства, с. 54.

Говорячи про зв'язки ерархії з українськими націоналістами – «жовто-голубою мафією», «бандерівським бандитським підпіллям» – комуністи таврували «зловісну сутність уніатсько-націоналістичного альянсу».

У представленні радянських публіцистів, «зрадницька діяльність уніатської церкви особливо активізувалась 1900 року, коли її очолив австрійський офіцер, граф Андрей Шептицький»²². Митрополита називали також «мрачним» апостолом унії²³. Тавруванню піддавали будь-яку орієнтацію, окрім тієї, що вела до Росії:

Сумнозвісний митрополит-граф Андрей Шептицький, який майже півстоліття управляв уніатською церквою із свого палацу на горі св. Юра у Львові, ще на початку нинішнього століття твердо прийняв західну орієнтацію. Звідтам, із заходу, чекав він завойовників, які поширили би далеко на схід межі його церковних володінь²⁴.

Іноді радянські автори вдавалися навіть не до перекручень, а до відвертої брехні. Заплющуючи очі на величезний внесок ГКЦ в українську науку й культуру та на державотворчі змагання діячів Церкви, її вірних, вони писали, що духовенство, як правило, всіляко підтримувало окупаційні режими, закликало до підкорення «законним» політичним порядкам, встановленим австро-угорськими, німецькими, румунськими гнобителями²⁵. Згідно з ідеологічними текстами, «Андрей Шептицький та інші верховоди греко-католицької церкви висловлювались навіть за відрив Наддніпрянської України від Росії і перетворення її на колонію імперіалістів, сферу впливу Ватікану»²⁶.

Використовуючи «досягнення» радянської історіографії та статистики, лектори-атеїсти стверджували навіть, що в роки Першої світової війни більшість галицьких селян відмовилась воювати на боці Австро-Угорщини «проти своїх російських та українських

²² Пилипенко. Туга за унією у Ватікані, с. 57.

²³ Что такое униатство?, с. 8–9.

²⁴ Добрич, Миськів. Кто благословлял, с. 32–34.

²⁵ Мигович. Розвінчуючи ідеологію уніатства, с. 52–57.

²⁶ Там само.

братів. За це окупанти й зрадники українського народу – “січові стрільці” – повісили й розстріляли без суду 60 тисяч чоловік, а 100 тисяч згноїли в концтаборах»²⁷.

Вочевидь, з метою закріплення написаного про «злodianня» митрополита пропагандисти наукового атеїзму випустили кольоровий художній фільм «Тайни святого Юра» про події 1914–1918 рр.²⁸ Як стверджував співробітник КДБ Клим Дмитрук (Гальський), автори сценарію передали діяльність Церкви «із документальною достовірністю»²⁹.

Великим «гріхом» ГКЦ та її митрополита під час Першої світової війни оголосили негативне ставлення до більшовицької Росії³⁰, сприяння організаторам «збройного походу інтервентів проти молоді Радянської республіки» і контрреволюціонерам всередині країни³¹. Більше того, радянська агітація подавала як аксіому твердження: «Шептицькому неабияку допомогу в організації широкої наклепницької кампанії проти Країни Рад подавав Ватікан»³².

Радянська публіцистика таврувала греко-католицьке духовенство за те, що воно вороже зустріло Червону армію, яка «принесла трудящим західно-українських земель довгождану свободу»³³. Про опір Церкви загарбникам, зокрема й російським, про її старання зберегти український народ, про те, як її переслідували іноземні уряди, в СРСР не згадували. Архіви були закриті.

Церкву, духовенство і самого митрополита маніпулятивно подавали читачам радянської «антиуніатської» продукції як великих землевласників та «експлуататорів»³⁴. Церковну благодійність витлумачували виключно як прагнення «піднести свій престиж в очах віруючих»³⁵.

²⁷ Там само.

²⁸ Дмитрук. Накануне, с. 54–56.

²⁹ Там само.

³⁰ Пилипенко. Туга за унією у Ватікані, с. 55–59.

³¹ Что такое униатство, с. 8–9.

³² Пилипенко. Туга за унією у Ватікані, с. 55–59.

³³ Дмитрук. Накануне, с. 54–56.

³⁴ Там само.

³⁵ Анатолій Шиш. Слуга. Чий? // *Наука і суспільство* 12 (1968) 42–45.

Наступною сторінкою діяльності митрополита Андрея, яку намагалась притемнити атеїстична пропаганда, була підтримка українських національних організацій. Метою цих товариств було передовсім піднесення національної та християнської свідомості. Однак радянські публіцисти пов'язали ці об'єднання з гітлерівськими формуваннями:

Митрополичий ординаріат почав поспішно здійснювати в Галичині те, що робив Гітлер у Німеччині. Юнацькі і дитячі релігійно-націоналістичні організації «Луг», «Сокіл», «Орли», «Пласт» реформуються на взірць гітлерівських штурмових загонів³⁶.

Громадян СРСР переконували, що «Шептицький, Сліпий і інші ієрархи уніатської церкви охоче відвідували літні табори цих напіввоєнних, напівспортивних об'єднань, які щедро фінансувалися з митрополичої казни»³⁷.

«Католицьку акцію» – організацію мирянського руху, що мала за мету духовно-моральне відродження суспільства, ідеологічно заангажовані автори назвали «клерикально-фашистським об'єднанням»³⁸. Свої барвисті спекуляції атеїсти часто прикрашали світлинами. Одна з них зафіксувала приїзд митрополита Андрея в літній табір юнацтва, і до неї додали коментар:

«Пластуни» чіпляють митрополиту значок-хрест, який дуже подібний на свастику [...]. Цим молодим парубкам вбили в голови, що їх покликання, їх майбутнє – в уніатській вірі, у боротьбі проти комунізму. Пройде декілька років, і багато з них одягнуть гітлерівську воєнну форму, стануть братовбивцями³⁹.

У своїх вигадках радянські автори дійшли до того, що нібито «на одному із зльотів митрополит Шептицький відверто заявив своїм молодим “виученикам”, що християнський хрест слід об'єднати зі свастикою. Незабаром був виготовлений із бронзи цей страшний за своїм символізмом гібрид»⁴⁰.

³⁶ Добрич, Мыскв. Кто благословлял, с. 32–34.

³⁷ Там само.

³⁸ Петляков. Униатская церковь на Украине, с. 74–75.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Там само.

Результати «історичних досліджень» комуністів виявили «ганебні цілі» ще однієї організації – Українського Католицького Союзу (УКС). Як заявляли ці «науковці», завданням УКС «була підготовка нападу на СРСР»⁴¹. Автори іншої версії стверджували, що «за завданням римського папи Андрей Шептицький створив у 1930 році на Західній Україні шпигунсько-диверсійну контрреволюційну організацію “Український католицький союз” (УКС), завдання якого полягало в придушенні революційних виступів трудового народу»⁴².

Наступним логічним етапом діяльності греко-католицького духовенства в уві ретрансляторів комуністичної ідеології стало створення «банд буржуазних націоналістів», які «в роки Великої Вітчизняної війни здійснювали терористичні акції проти комуністів, проти всіх, хто співпрацював з революційними і прогресивними організаціями»⁴³. Клим Дмитрук писав, що митрополит «намагався активізувати терористичну антирадянську діяльність ватажків ОУН, всіляко заохочував їх прогітлерівську орієнтацію»⁴⁴.

Після приходу радянських військ у Галичину Андрей Шептицький здійснив низку кроків, спрямованих на укріплення Церкви. Він заборонив священикам покидати парафії, підготував вірних, які могли б заступити священика, організував 1 квітня 1940 р. Євхаристійний день, зібрав Синод єпископів. Радянські публіцисти натомість твердили, що «підвищена активність Шептицького в ці роки повністю співпадала з підсиленою діяльністю німецької військової розвідки»⁴⁵.

Комуністи переконували, що митрополит заборонив відкриті антирадянські проповіді в церквах і дозволив монахам і монахиням носити світський одяг заради конспірації⁴⁶. Ці автори вважали знаковим повідомлення берлінського «Українського голосу»

⁴¹ Петляков. Униатская церковь на Украине, с. 74–75.

⁴² Пилипенко. Туга за унією у Ватікані, с. 55–59.

⁴³ Петляков. Униатская церковь на Украине, с. 74–75.

⁴⁴ Дмитрук. Накануне, с. 54–56.

⁴⁵ Беляев. Кому служила эта голова?, с. 29.

⁴⁶ Дмитрук. Накануне, с. 54–56.

від 20 червня 1941 р. (за два дні до нападу Німеччини на СРСР), що «митрополит дивиться на трагічний стан як на тимчасове явище»⁴⁷.

Зі стурбованістю дивилися радянські ідеологи на ініціативи митрополита Андрея, спрямовані на досягнення єдності Церкви. Здавалось би, атеїстів це не мало би хвилювати, однак опіка над контрольованою РПЦ до цього зобов'язувала. Українська Греко-Католицька Церква – спадкоємиця київської традиції, і цілком природно, що митрополит Андрей прагнув єднання всієї Київської Церкви у сопричасті з Вселенською Католицькою Церквою. Це щире прагнення російська й радянська історіографія трактували як «зазіхання». Комуністичні історики з обуренням повідомляли, що «австрійський офіцер, граф Андрей Шептицький, мріяв про поширення уніатства не тільки на Україну, а й у Росії, називав себе “митрополитом руським”»⁴⁸. Володимир Беляєв, уродженець Кам'янця-Подільського, заявляв:

Якби Перша світова війна закінчилась перемогою Центральних держав: Німеччини й Австро-Угорщини – то й мені довелося б підпасти під релігійну юрисдикцію греко-католицького владики, який, сидючи з 1901 року в кріслі митрополита на Святоюрській горі у Львові, одночасно вважав себе єпископом Кам'янця-Подільського [...]. Це була його давня мрія, наділена ватиканськими повноваженнями, – займатися російськими справами і будь-що підпорядкувати російську православну церкву папському Римові, а самому стати її патріархом, другим папою на Сході»⁴⁹.

У період першої радянської займанщини Західної України, в 1939–1941 рр., ГКЦ зазнала репресій. Окупаційні власті прагнули зрівняти релігійну ситуацію Галичини з ситуацією на Великій Україні, яку вже поставив на коліна сталінський терор. За півтора року арештували і вивезли на заслання тисячі мирян, близько 50 греко-католицьких священиків; декількох жорстоко замордували або вбили за загадкових обставин. Так звані «Народні збори

⁴⁷ Дмитрук. Накануне, с. 54–56.

⁴⁸ Пилипенко. Туга за унією у Ватікані, с. 55–59.

⁴⁹ Беляєв. Кому служила эта голова?, с. 29.

Західної України» видали декларацію про конфіскацію церковних і монастирських земель з метою залишити Церкву без засобів до існування. На священників наклали великі податки. Такі дії войовничо атеїстичної системи викликали її несприйняття з боку населення.

Втечу радянських військ у червні 1941 р. ГКЦ пов'язувала з надією на кінець терору. Українці сподівались здобути незалежність, і частина українського суспільства дійсно вважала, що це можливо під протекторатом Німеччини. Спогади про спільні паради німецьких та радянських військ на початку Другої світової – співпрацю обох тоталітарних режимів – відступили на другий план перед враженнями, отриманими від радянських репресій. Тож на перших порах нацистів сприйняли як визволителів. Звичайно, світські інтелектуали та єрархи знали про твердження ідеологів нацизму, що слов'яни – «нація рабів». Але можливостей для опору було обмаль. Зрештою, вся Європа, а також Вселенська Католицька Церква, перебували у складній політичній ситуації. Навіть папа Пій XII не міг одверто засудити зlodіяння фашистів і нацистів, бо це загрожувало існуванню Церкви.

«Союз хреста зі свастикою» – одна з улюблених тем радянських публікацій, спрямованих проти ГКЦ. Радянська ідеологія старалася всіляко підкреслити злочини німецько-фашистських загарбників, а свою комуністичну систему представити як безмежне благо. ГКЦ в очах радянських публіцистів заслужила на презирство, бо відкинула «соціалістичні благодіяння»⁵⁰.

Прагнення очорнити Церкву та постать митрополита змушувало радянську пресу замовчувати сміливий виступ митрополита Шептицького з однозначним засудженням злочину людинобивства у посланні «Не убий». Не згадувала радянська преса і про те, що українські націоналісти мали за ворога як комуністичну Москву, так і нацистський Берлін. Натомість майже в кожній радянській «антиуніатській» статті, присвяченій компрометації митрополита, у репортажному стилі змальовано, як «радісно зустрічає» Шептицький «побідоносну німецьку армію»⁵¹.

⁵⁰ Пилипенко. Туга за унією у Ватікані, с. 55–59.

⁵¹ Див., напр.: Беляев. Кому служила эта голова?, с. 28–32.

Особливо охоче радянські агітатори спекулювали навколо двох цитат із пастирського листа Андрея Шептицького «До духовенства і вірних архієпархії» від 5 липня 1941 р. Це дві вирвані з контексту фрази: «Побідодосну німецьку армію [...] витаємо з радістю і вдячністю за звільнення від ворога» та «взиваю Вас, отці і брати, до [...] послуху для влади». Зазвичай трикрапку автори-комуністи у цих місцях пропускали. Якщо ж розглянути ці речення у повному вигляді, то бачимо, наприклад, таке: «Взиваю Вас, Отці і Брати, до вдячності для Бога, вірності для Його Церкви, послуху для Влади і усильної праці для добра Батьківщини». Як бачимо, тут, як і в усьому посланні, немає якогось сервілізму щодо окупантів, прислужування їм. А проте комуністичні ідеологи стверджували:

Відверта прогітлерівська орієнтація, яку старий митрополит багато років змушений був маскувати, відразу ж була проголошена на весь голос. Вона проймала його пастирське послання, видане в перші дні фашистської окупації Львова, коли на вулицях міста рясно проливалась кров жертв фашизму⁵².

Слід звернути особливу увагу на мужність та відвагу митрополита, який у складні моменти не мовчить і не ховається, але як добрий пастир закликає усіх українців, які хочуть працювати для добра України, об'єднатися: «Нехай працюють в єдності і згоді над відбудовою так дуже знищеного більшовиками нашого економічного, просвітнього і культурного життя»⁵³. Радянські ж публіцисти намагалися виставити митрополита безхарактерним. На сторінках їхніх текстів Андрей Шепицький спершу вітає «переможну німецьку армію» і благословляє оперетковий бандерівський «уряд», а коли нацисти арештовують діячів останнього, «навмисно забуває про благословення, дане “урядові” Стецька [...] закликає до послуху німецькій владі і посиленої праці на благо вітчизни, тобто німецького райху»⁵⁴. Маніпуляції тут очевидні.

⁵² Дмитрук. Накануне, с. 54–56.

⁵³ Із новіших публікацій цього послання див.: Андрей Шепицький. *Пастирські послання*, т. 3: 1939–1944. Львів 2010, с. 116.

⁵⁴ Федорик. Лик кандидата в святі, с. 25.

Слід зазначити, що в період жорстокого переслідування ГКЦ комуністи особливо карали за зберігання забороненої ними ж літератури. До «найогидніших письменств» належали: «література українських буржуазних націоналістів», «фашистські рептильки часів тимчасової окупації Львова», «злобні антирадянські писання літературних перевертнів», «виступи, сповнені зоологічної ненависті до радянського народу» і до Радянського Союзу, фото «вождя Адольфа Гітлера» та губернатора дистрикту Галичина Отто Вехтера, «послання» митрополита Андрея Шептицького⁵⁵. Очевидно, що викривлено ретранслювати зміст останніх могли тільки комуністи – читання оригіналів яскраво продемонструвало б безпідставність їхніх закидів.

Змушуючи Церкву на рідних землях мовчати, знищуючи її, забороняючи доступ інформації з вільного світу, комуністи у своїй пропаганді закидали таке:

Ватікан і уніати, що знаходяться за кордоном, жодним словом не обмовилися про те, що ж зробив митрополит Андрій на захист своєї пастви в найтяжчий період 1941–1944 років, коли німецько-фашистські орди нищили і грабували український народ⁵⁶.

В СРСР переконували, що за вказівкою Андрея Шептицького священники брали активну участь в організації німецьких органів влади, входили до складу управ, делегатур, комітетів, збирали харчі, одяг і взуття для гітлерівської армії, грабували селян, відбирали землі у бідняків, під час богослужінь закликали віруючих допомагати загарбникам⁵⁷. З'являлися твердження, що «окупанти розглядали уніатську церкву як свою допоміжну канцелярію, а Шептицького – її завідуючим»⁵⁸; що «митрополит [...] використовував релігійну форму пропаганди і грав на релігійних почуттях віруючих, щоб відвернути їх від свідомої боротьби

⁵⁵ М. Тороповський. Покійниця хоче заміж! // *Ленінська молодь*, 8 червня 1974.

⁵⁶ Федорик. Лик кандидата в святі, с. 25.

⁵⁷ Мигович. Розвінчуючи ідеологію уніатства, с. 52–57; Пилипенко. Туга за унією у Ватікані, с. 55–59; Федорик. Лик кандидата в святі, с. 25–26.

⁵⁸ Федорик. Лик кандидата в святі, с. 25.

проти гітлерівської окупації»⁵⁹. Звісно, що про роль ГКЦ – про те, як боролися з нацизмом миряни та вихідці зі священничих родин, про те, як Церква рятувала євреїв, – ясна річ, не писали.

Приятелями і гостями митрополита Андрія агітатори-«дослідники» називали німецького богослова й розвідника Ганса Коха та губернатора дистрикту Галичина Карла фон Ляша⁶⁰. У фільмі «Іванна» є сцена візиту до святоюрських палат «сумнозвісного адмірала» Вільгельма Канаріса, «шефа німецької військової розвідки». І хоча лунали заперечення, що адмірал не бував у митрополита, автор сценарію стрічки Володимир Беляєв писав, що до рук радянських військ потрапив німецький розвідник і підлеглий Канаріса Ервін Штольце, який повідомив: «Адмірал Канаріс особисто виїжджав для зв'язку з Шептицьким на зустріч, яку влаштував йому Кох»⁶¹. Утім, підстав довіряти радянському пропагандисту бракує. По-перше, Беляєв у своїх текстах подібно звів наклеп на ігуменю сестер-студиток Йосифу Вітер. Дізнавшись про це, мати Йосифа вирішила подати до суду. Однак радянські органи її попередили, щоб не бралася за це, бо зусилля будуть марними⁶². По-друге, з огляду на брутальні методи радянських допитів, зрозуміло, що Ервіна Штольце могли змусити свідчити неправду.

Ще одним звинуваченням Шептицького у співпраці з гітлерівцями був той факт, що «у палаті митрополита поселились гауптман у відділі військової контррозвідки (“Вермахте Абвер”) доктор Ганс Кох та Р. Фель»⁶³. Публіцисти СРСР або їхні куратори зі спецслужб навіть придумали «позивний» для митрополита, а саме: «Старий австрійський розвідник на кличку “Драгун”, який тепер носив мантию митрополита»⁶⁴.

За словами комуністичних ідеологів, фашисти вбачали в служителях Церкви та оунівцях лише агентуру, яка може бути ко-

⁵⁹ Федорик. Лик кандидата в святі, с. 25.

⁶⁰ Беляєв. Кому служила эта голова?, с. 28–32.

⁶¹ Там само.

⁶² Архів Інституту історії Церкви УКУ, касета 2510, сторона А.

⁶³ Беляєв. Кому служила эта голова?, с. 28–32.

⁶⁴ Там само.

рисною їм на певному етапі⁶⁵. Критикуючи зв'язки митрополита та ГКЦ з націоналістичним підпіллям – а їхні стосунки, до речі, ніколи не були простими – представники радянської агітмашини не могли змиритися з тим, що Андрей Шептицький прагнув незалежної України, а не «радянської республіки». Вони і тут вдавалися до підміни понять:

З ініціативи Шептицького була створена так звана «Українська національна рада», яку очолив він як президент, засідання цієї ради проводив у себе в палатах. Ця рада являла собою не що інше, як один з філіалів адміністративного органу німецької влади. Та проіснувала вона недовго⁶⁶.

Як твердив Беляєв, митрополит Шептицький «не один раз перечитав “Майн Кампф” Адольфа Гітлера – книгу-програму нацизму, у якій чітко і ясно задекларовано колонізацію всіх українських та інших слов'янських земель і поступове перетворення слов'ян у націю рабів»⁶⁷. Таким чином, мовляв, «служінням німецько-фашистським окупантам, а пізніше зв'язками з бандерівським бандитським підпіллям уніатство остаточно себе скомпрометувало в очах віруючих»⁶⁸. Знаково, що самих віруючих, підпільну Церкву, про це не питали.

Наступне звинувачення у бік митрополита та ГКЦ полягало в тому, що вони брали участь у створенні батальйону «Нахтігаль»:

Бандера, використовуючи таємний канал зв'язку через державний кордон, звернувся до митрополита Шептицького з проханням призначити в батальйон греко-католицького капелана. На цю роль митрополит вибрав Івана Гриньоха, який в 1940–1941 роках знаходився в Кракові й виступав з профашистськими, антирадянськими проповідями в церкві чесного хреста [...]. Призначення Гриньоха капеланом «Нахтігалья» цілковито влаштовувало і гітлерівців, і митрополита, і бандерівську верхівку⁶⁹.

⁶⁵ Дмитрук. Накануне, с. 54–56.

⁶⁶ Там само.

⁶⁷ Беляєв. Кому служила эта голова?, с. 28–32.

⁶⁸ Что такое униатство?, с. 8–9.

⁶⁹ Дмитрук. Накануне, с. 54–56.

Кадебіст Дмитрук поширював думки, що «Нахтігаль» організував одразу після окупації нацистами Львова «масові вбивства ні в чому невинних людей, стариків, жінок і дітей, знищивши при тому 70 відомих учених, діячів науки і мистецтва», а Шептицький благословив ці злочини⁷⁰.

Інші «виявлені нещодавно документи незаперечно», з подачі радянських пропагандистів, свідчили, що митрополит Шептицький «був хресним батьком горезвісної дивізії СС «Галичина», що на совісті уніатського духовенства життя сотень і сотень молодих українців, завербованих в цю дивізію, обдурених своїми пастирями та українськими буржуазними націоналістами»⁷¹. Пунктом вербування в дивізію СС «Галичина» начебто стали приміщення духовної академії і семінарії у Львові⁷². Комуністи-публіцисти поширювали вигадки, що

поруч з нами живуть ще люди, яких у чорні дні гітлерівської окупації греко-католицькі священники благословляли хрестом із вирізьбленою всередині фашистською свастикою. Ще живі свідки, котрі бачили, як єпископ Лятишевський разом з губернатором «дистрикту» Галичина Отто Вехтером приймав парад дивізії СС «Галичина», що йшла проти радянських військ⁷³.

Вершиною абсурду стали заяви, що «Архипастир благословляв і тих, хто в рядах фашистських загарбників стягував кільце блокади навколо героїчного Ленінграду, і тих, хто йшов карателем проти білоруських партизан, і тих, хто творив чорне катівське діло на західно-українських землях»⁷⁴. Але й це не всі «аргументи» комуністів.

«Благословення на каторгу» – наступна тема більшовицької наклепницької пропаганди. Як не парадоксально, але вину за насильницьке вивезення на роботи в Німеччину комуністичні ідеологи теж приписували митрополиту Андрею:

⁷⁰ Дмитрук. Накануне, с. 54–56.

⁷¹ Добрич, Миськів. Кто благословлял?, с. 32–34.

⁷² Там само.

⁷³ Тороповський. Покійниця хоче заміж!

⁷⁴ Добрич, Миськів. Кто благословлял?, с. 32–34.

Особливе місце в довгому ланцюгу підлих злочинів німецько-фашистських окупантів займало примусове вигнання мирних радянських громадян на рабсько-кріпосницьку роботу в Німеччину. Це здійснювалося шляхом обману, погроз і насильства. Всіляку допомогу подавав тут фашистам митрополит Андрій. Він також брав безпосередню участь у відправці невольників на каторгу»⁷⁵.

Читачам пропагандистських матеріалів подавали, що митрополит схвалював примусові роботи у Німеччині і благословляв молодь, щоб вона з радістю йшла в неволю. Заради цього він, мовляв, навіть звільняв від обов'язку дотримуватися свят: «Багато між вами не матиме змоги святкувати свят; будуть змушені навіть у великі свята працювати. Тоді не будете мати гріха за не святкування святого дня»⁷⁶.

Одним з останніх акордів життя митрополита комуністи прагнули бачити його «переорієнтацію на Сталіна». Після другого приходу радянських військ на Галичину Андрей Шептицький, щоб втихомирити лють тирана Сталіна, дійсно змушений був написати йому листа. Це звернення нейтральне, насичене любов'ю і щирою турботою про майбутнє України. Слуги атеїстичної системи і цей факт зуміли перекрутити і подати в найгіршому світлі – як підтвердження приписуваної митрополитові безпринципності⁷⁷. Вірні Катакомбної Церкви не сприйняли наклепів, але ті, хто не стикався з ГКЦ/УГКЦ, більше або менше вірили їм – стереотипи щодо нашої Церкви досі існують в Україні.

Усе сказане вище відсилає нас до символіки Святого Письма. Так, 12-та глава Одкровення змальовує зіткнення Церкви з імперією, з темною силою демона великодержавної зарозумілості – вогненно-червоним драконом, «який мав сім голів і десять рогів» (Одкр. 12, 3). Цей дракон переслідував жінку. «А жінці дано двоє крил орла великого, щоб летіла в пустиню на місце своє, де кормитиметься час, два часи і пів часу, далеко від лиця змія» (Одкр. 12, 13–14). Ідеться про період гонінь, адже «час, два часи і пів

⁷⁵ Федорик. Лик кандидата в святі, с. 24–26.

⁷⁶ Там само.

⁷⁷ Тороповський. Покійниця хоче заміж!

часу», що дорівнює 1260 дням, чи трьом з половиною рокам – це символ епохи переслідувань. Орел у Біблії завжди означав силу оновлення, силу духа: «Оновляється, як орел, твоя юність» (Пс. 103, 5). Історія Церкви постійно являє картину такого оновлення. Численні релігії і вірування проходять фазу початкового місіонерського вибуху, а потім костеніють і деградують. Цьому закону, як і все на землі, здавалось би, підлягає й Церква. Та вона щоразу перемагає цей закон, щоразу оновлюється і продовжує свою мандрівку, бо переслідування були їй дані «до кінця часів»⁷⁸.

Християнство – релігія перемоги. У візантійському іконописі Христа зображено з відзнакою римського імператора, що символізує Його торжество над тим, хто 300 років переслідував Церкву. Сьогодні історія Церкви знову повторюється: Христос, якого переслідували, знову воцарився над «червоним драконом». Церква перетривала всі нападки радянських атеїстів.

Rev. Onufriy Kindratyshyn, Studite

**Defamation of Metropolitan Andrey Sheptytsky
in the Soviet “Anti-Uniate” Literature in 1950–1980s**

The article discusses “anti-Uniate” themes in the Soviet propaganda literature that aimed at distorting the historical role of the Greek-Catholic Church and vilifying the person and legacy of metropolitan Andrey Sheptytsky. It analyzes several examples of falsified historical accounts, including those about the Church Union as “an instrument of national enslavement” of the Ukrainian people, about the Church’s purported “collaboration with the Fascism,” and its “betrayal” of its own people.

Keywords: Andrey Sheptytsky, Ukrainian Greek-Catholic Church, Soviet propaganda, fake history.

⁷⁸ За екзегезою о. Меня – див.: Александр Мень. *Апокалипсис. Откровение Иоанна Богослова. Комментарий*. Рига 1992, с. 108–113.